

Arjan Broers

De scheppende kracht van taal

Preek in de Dominicus Amsterdam op 1 mei 2016

Gelezen: Genesis 1,1-5;26-27 en Rutger Kopland: Water

*Als met water zelf, met de gedachte
spelen dat je ooit en eindelijk
zult weten wat het is.*

*Het is regen geweest, een rivier, een zee,
hier was het, hier heb ik het gezien*

en zie ik water en weet niet wat het is.

Mijn zoon van acht is gek op superhelden. Superman, Batman, Spiderman en heel veel anderen – want ze zijn er in alle soorten en maten – hij vindt ze fantastisch. Een tijdje geleden legde hij me tijdens zijn spel opeens uit welke van die figuren heel sterk waren én konden vliegen.

‘Ach’, zei ik, ‘dat kon ik ook’.

Hij keek me schattend aan. Hij weet dat ik graag onzin vertel.

U weet het nu dus ook.

‘Jij kon dat ook’, zei hij ongelovig.

‘Ja’, zei ik. ‘Ik was ook een superheld. Maar ik wilde *ook* graag vader worden, en toen zeiden ze: dat kan niet allebei. Je kunt niet superheld zijn én vader. Als je vader wilt worden, dan moet je *gewoon* worden.’

Hij was even stil, en ik ook. Er gebeurde iets met mijn verhaal, we voelden het allebei. Het was meer dan onzin. Het bleek een metafoor, een beeld dat waarheid bevat. De waarheid namelijk dat je kwetsbaar wordt als je vader of moeder wordt. Dat kan niet anders. Je laat een scherm zakken, je kiest onherroepelijk voor een ander leven, voor iemand die kwetsbaar is en die, dat is althans mijn ervaring, nog veel onvoorwaardelijker van mij houdt dan ik van hen.

Ik heb het overigens wel verpest, die mooie metafoor van mijn verleden als superheld. Want na de stilte vertelde ik mijn jongste zoon: ‘Dus ik zei: da’s goed, maak mij dan gewoon, maar dan wil ik wel graag schattige meisjes hebben, maar ik heb alleen harige jongens gekregen.’

Het is mooi om met kinderen mee te groeien in hun taalverwerving. Ze eigenen zich de woorden toe, en daarmee de wereld, die groter en groter wordt. En als ze een beetje ouder worden, krijgen de woorden er laagjes van betekenis bij. Een vriend bijvoorbeeld, dat is voor een peuter iemand om mee te spelen, voor een puber is het iemand met wie je intimiteit kunt delen, en zo gaat dat verder.

Zo loopt de mens verwonderd door de wereld en de taal helpt de weg te vinden, scheidt orde. Niet voor niets was dat het eerste wat Adam deed, toen de wereld net bestond: alles een naam geven. Weer een metafoor die waarheid bevat. God laat het benoemen

aan ons, er staat in Genesis 2: 'God boetseerde uit de aarde alle dieren en bracht die bij de mens, *om te zien hoe hij ze zou noemen*'. Oftewel: taal is ons gegeven om ons de wereld eigen te maken, maar de Levende zelf kan zonder.

Taal is een zegen. Taal opent en helpt onderzoeken, begrijpen, gebruiken en over te dragen. Dankzij deze vermogens zijn we als soort ongelofelijk succesvol geworden: we zijn met meer dan ooit, ouder dan ooit, veiliger en gezonder dan ooit. Maar taal is evenzeer een vloek: we gebruiken het ook om te beheersen, te manipuleren, liegen, kwetsen, discrimineren, om verdeeldheid of zelfs haat te zaaien. Niet voor niets betekent het woord *Satan* letterlijk: de beschuldiger. Alweer een metafoor die waarheid bevat.

Taal is zegen én vloek. Scheppingskracht én vernietingsmacht.

Want hoe gaat het? Altijd? 'Er zij licht', daar begint het mee. Een idee, een scheppingsdaad, een ruimte wordt geopend. En als je verder leest in de verhalen van de Bijbel zie je hoe het altijd gaat: in het verkennen en toe-eigenen van die ruimte ontstaan wetten en regels, geboden en verboden. Met de beste bedoelingen, want we moeten wel. Niemand kan in pure ruimte gedijen, er ontstaat altijd een structuur. Daarmee ontstaat ook altijd het misverstand dat het om de structuur gaat, dat de woorden zelf *waar* zijn, in plaats van verwijzers naar waarheid. Zo ontstaat dogmatisme, dat zichzelf verstikt – totdat iemand een nieuw scheppingswoord spreekt.

We zien dat in de verhalen over Jezus van Nazareth. Zijn grootste tegenstanders zijn mannen die menen dat iets waar is *omdat* het geschreven staat. Die de letter van de wet volgen en menen dat dat hen betere mensen maakt. In zijn tijd heetten zij hogepriesters en Farizeeën, tegenwoordig noemen we zulke mensen bureaucraten dan wel neuroten. Dat betekent dus: verreweg de meesten van ons.

De vloek van taal is dat ze zichzelf centraal gaat stellen. Ze wordt een afgod – een overtreding van het eerste gebod, dat alleen God god is en niks of niemand anders. Alweer een metafoor die...

Taal stelt zichzelf centraal en zo wordt de scheppingsruimte, het leven zelf, eruit geperst. Wij bureaucraten en neuroten doen dat in de wereld buiten ons en in de wereld hier binnen.

We doen dat buiten, want onze cultuur heeft de ziekelijke neiging om regels en protocollen te maken, en kwaliteitssystemen die zo complex zijn dat ze alsmear meer ruimte innemen. Mensen die in de zorg of het onderwijs werken hebben het er vaak over: dat de balans zoek is, dat de regels de kern van het werk smoren.

Zo worden we bureaucraten, getraind om te denken in regels en wetten. En wat er *tussen* de regels gebeurt, dat komt in het gedrang. We hebben er geen taal voor of we wantrouwen het. Wat iemand zegt kan marketing zijn, of reclame. Bedrijven liegen dat ze geluk verkopen, politici zeggen iets omdat ze er belang bij hebben. En op Facebook, Twitter, Instagram en Snapchat doet inmiddels iedereen aan zelfmarketing: we venten een beeld van onszelf uit, en hoe leuk ons leven is.

Regulering, marketing, *framing*. Die taal is dominant in de wereld buiten.

En dan is er ook nog de vloek van de taal hierbinnen. De taal van het oordeel.

Deze winter overviel me een intense somberheid, die me lang in de greep hield. Pas toen ik me er een beetje van los kon maken, viel me op dat er voortdurend nare woorden in

mij klonken. 'Ik ben alweer moe. Ik word ouder. Het beste is er wel vanaf. En het is niet echt gelukt. Wat dan? Zelfs dat weet je niet. *Loser*. Wat is het toch, dat ik niet pas? Wat doe je nou toch altijd allemaal fout? Sukkel.'

De beschuldiger woont in mij. Alsof er een boos mannetje of vrouwtje voortdurend venijnige tweets zit te versturen, zeggend dat-ie van het vrije woord is of zo, of van de vrijheid zelf. Maar als ik al die boodschappen serieus neem, raak ik alleen maar lamgeslagen. Alle vreugde, alle scheppingskracht vloeit uit me weg. Alle ruimte in mij wordt duister.

Onze taal is zegen en vloek. We scheppen de hemel en de hel, voortdurend, met de woorden die we denken en spreken. We zijn nog maar nauwelijks begonnen dat te zien. Ons bewust te worden.

Toch is dit volgens mij waar religie ten diepste over gaat. Meditatie bijvoorbeeld gaat over het loskomen van de identificatie met je gedachten, inzien dat jij iets anders bent dan een verzameling woorden en verhalen. En al die rituelen en metaforen van religies: ze werken alleen als je ze verstaat zoals in het gedicht van Rutger Kopland gebeurt: je noemt iets water, je weet er van alles van, maar het is *ook* altijd een raadsel. Je noemt iemand een vriend, je weet er van alles van, maar hij of zij blijft *ook* altijd een mysterie.

Dit is waar Jezus het vaak over heeft, bijvoorbeeld als hij zegt dat de sabbat er is voor de mens en niet andersom. Of dat hij niet gekomen is om de wet te veranderen, maar om die tot voltooiing te brengen. En dat gebeurt pas als de wet, de regels, de structuur niet gevuld is met wantrouwen, maar met liefde die God zelf is. Niet voor niets wordt God *adem* genoemd. Levende ruimte.

(Zucht).

Bent u er nog? Ja, ik vind het ook een beetje veel. Sta ik hier te verkondigen dat onze woorden hun plaats moeten kennen – en voor ik het weet wordt het theologische fitness, een toren van woorden, een dreigende spraakverwarring. Hé! Weer zo'n metafoor die...

Laat ik het nogmaals zeggen, zo kort als ik kan. Woorden scheppen ruimte, maar de woorden zijn niet de werkelijkheid. Het gaat om het leven zelf. Dat leven herkennen we, alsof er iets meetrilt in ons. Omdat we er deel van zijn.

Toen ik vader werd, werd ik definitief geen superheld. Ik werd gewoon. Geen dogma, geen protocol, geen wet en geen prestatie kan mij nog superkracht geven. Dat is niet erg. Want ik weet diep van binnen dat juist in deze kwetsbaarheid een kracht zit die veel groter is dan dat, groter is dan mij, dan jou.

Noem het leven, licht, liefde, vader, moeder, ruimte, adem, stilte, barmhartigheid – metafoor het op honderd manieren.

Als je jezelf maar toevertrouwt aan de Levende.

*